

המחירה
10 ש"ח

יד
מהר"ץ

שערי יצחק

השיעור השבועי

של מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
קרח ה'תשע"ב
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

נושאי השיעור:

במה היה משה רבינו "כבוד פה וכבוד לשון", האותיות למוצאיהם, צורת הגיית האות
קו"ף וגימ"ל, ועניין גימ"ל דגושה לפי מבטא ק"ק תימן.
דין שינוי מקום לאבל בשבועות שלאחר השבעה.
טעמים ומקור לסעודת הבראה לאחר השבעה, והאם ניתן לעשותה לפני סיום ימי
השבעה.
סיפור על רבינו סעדיה דריין זצ"ל מחכמי תימן, כפי שסופר למרן שליט"א על ידי אמו
המנוחה ע"ה, וההשקפה הנכונה בעניין כשפים שדים ומזיקים אם היו בתימן.
פירוש השם זהרה בלשה"ק.
חלק מהשו"ת.

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול הלשון – 03-6171031

מספר השיעור – 292

השיעור מוקדש לעילוי נשמת

הרבנית הכבודה והצנועה

מרת זהרה (שרה) ע"ה בת הרב שלום שוכר זצ"ל

אשת חבר להגאון מו"ר נסים רצאבי זצוק"ל

ואם למרן הגאון הרב יצחק רצאבי שליט"א

באה לומר לנו איפה היתה הבעיני שלו, היכן הכבודות שלו. יורה, כי משה רבינו לא היה צח הדבור באותיות זסשר"ץ שהן אותיות השינים, זהו שאמר 'כי כבד פה', גם לא באותיות הלשון שהם אותיות דטלנ"ת, ועל זה אמר 'וכבד לשון'. אני מקדים זאת, כיון שבאחד השיעורים הקודמים ומוצש"ק נשא ה'תשע"ב, בסוף השיעור סיפרתי מעשה (מפורסם אצלנו) שהיה בתימן, על אחד שרצה לשים ללעג את אלו המבטאים אות קו"ף כמו גאע, הוא קרא את הפסוק בפרשת קדושים 'ישרט לנפש לא תתנו בבשרכם וכתובת קעקוע, במקום קעקע וגו', עשה בכוונה טעות חמורה בכדי שכל בית הכנסת יתחיל לצעוק גאע גאע, גאע גאע, כדי להחזיר אותו. מי יודע אם לא חזר על השגיאה פעמיים כדי שיחזירוהו שוב, ע"מ להרבות צחוק.

חששתי ושמעתי שאולי עלולים ח"ו להבין זאת לא נכון. אני עצמי אינני לועג ח"ו על מבטא זה, אדרבה מי שמכיר אותי, בעבר אמרתי ותמיד אני אומר שהדבר אינו ברור, ויכול להיות שמבטא זה אכן נכון. מה שכן רציתי להגיד הוא, שמבטא זה היה מוכר בכל הדורות אצל חכמי תימן, והם לא קיבלו אותו ולעגו עליו. זה הנכון. אותו אדם בודאי עשה שלא כדין, לעשות ליצנות בבית הכנסת? לעג וקלס? ואכן מספרים שאותו אדם שאמר שיעשה אותם כברוויזים ועשה זאת, לא השלים שנתו. ויש אומרים, שלא השלים את אותו שבוע. בודאי שאסור לעשות ליצנות בבית הכנסת בקריאת ספר תורה, שנחשבת כמעמד הר סיני. אבל לגופו של עניין, נכון שבמחוז שרעב בתימן שהם בערך כחמישית מכלל יהודי תימן, מבטאים זה, ובמחוזות שלנו הכירו את מבטאם. זה לא שלא הכירו ולא ידעו, אלא הכירו את מנהגם, ובכל זאת החזיקו שמבטא זה אינו נכון.

השבת קראנו פרשת ויקח קרח, הרבה מהספרדים מלעיגים ואומרים, מה זה ויקח קרח וכמבטא ק"ק תימן בהגיית האות קו"ף? וכי הוא היה שור נגח? אבל אינם מבינים שאין האחד נוגע לשני כלל. זה שור נגח, וזה ויקח קרח. הקושיא היא רק לפי שיטתם...

במה היה משה רבינו "כבד פה וכבד לשון", האותיות למוצאיהם, צורת הגיית האות קו"ף וגימ"ל, ועניין גימ"ל דגושה לפי מבטא ק"ק תימן.

בפרשת שמות [פרק ד' פס' י'] נאמר, וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְיָ בִּי יְיָ לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנֹכִי, גַם מִתְמוּל גַּם מִשְׁלֶשֶׁם גַּם מֵאֵז דְּבָרָךְ אֶל עַבְדְּךָ, כִּי כָבֵד פָּה וְכָבֵד לְשׁוֹן אֲנֹכִי. משה רבינו מבקש מהקב"ה, שלא ישלח אותו אל בני ישראל. שבעה ימים הקב"ה מפתה ומשכנע אותו, ומשרע"ה אומר הרבה תירוצים, ולקראת הסוף מגיע לתירוץ הזה, כי כבד פה וכבד לשון אנכי. רבינו בחיי מביא את דברי המדרש המפורסמים, משה נתגדל בפלטרין של פרעה, והיה נוטל כתרו ומשליכו לארץ, ורצה המלך לדונו להריגה. ואמרו לו אצטגנינו, זהו שאמרנו לך שהוא עתיד להושיע את ישראל ולהחריב מלכותך. אתה רואה, הוא לוקח את הכתר וזורקו, כבר אמרנו לך זאת ועכשיו אנו רואים ויודעים מי הילד הזה, הוא יגדל וכך יהיה. נתייעץ פרעה עם חכמיו, והיו בכלל יועציו יתרו ואיוב ובלעם, זה אומר חייב מיתה הוא, צריך להרוג אותו. וזה אומר, נער הוא ואין לו דעת. הוא לא עושה זאת מתוך הבנה, ואין מכך שום הוכחה שזה הוא. מה עשה, הביאו לו קערה אחת, נתנו בתוכה זהוב אחד וגחלת של אש, נבחן אם הוא מבין או לא, נראה את מה הוא יקח, אם הוא נוטל הזהוב, בידוע שהוא בן דעת וחייב מיתה, ואם הוא נוטל הגחלת בידוע שאין לו דעת ופטור מן המיתה. הגחלת הרי מאירה וזוהרת, וגם הזהוב נוצץ. היה רוצה ליטול את הזהוב, משה רבינו היה בן דעת, ומלאך בא והטה ידו ונטל הגחלת והכניסה לתוך פיו, ונעשה ערל שפתיים. בגלל זה משה רבינו נהיה כבד פה וכבד לשון.

ומסיים רבינו בחיי, וכתב רבינו חננאל, מה שהזכיר שני דברים 'כבד פה וכבד לשון', הרי כתוב בתורה כמה סגנונות, כבד פה, כבד לשון, [אח"כ כתוב ערל שפתיים, אבל פה מוגדר יותר הכבודות בפה ובלשון], לכן הוא אומר שהתורה

רבינו היה עילג באותיות גיכ"ק, ובאותיות אלו היתה למשה כבודות הפה. כך היא מסורת חכמי תימן, וכותבים זאת לפחות ארבעה. רבינו זכריה הרופא כותב כך בסתם ב'מדרש החפץ' על פסוק זה, אקרא לכם את לשונו כי ישנן שתי נוסחאות איך שהעתיקו אותו, הוא כותב כך, 'לא איש דברים אנכי' שהיה עילג באותיות גיכ"ק, ונתפלל לפני הקב"ה לרפאו. וכן הוא אומר 'מי שם פה לאדם'. כנראה נוסחא זו אינה כ"כ מדוייקת, וצ"ל ונתפלל לפני הקב"ה ורפאו. וכך כותב גם בעל נר השכלים, מה שנקרא סראג אלעקול, חיברו החכם רבינו אבן מנצור דמארי, אמרו חז"ל, משה היה עילג בגיכ"ק. החכם השלישי שכותב כך זה בספר ילקוט מדרשי תימן, הוא מביא מדרש זה של משה רבינו עם הגחלת ששם בפיו, והוא מסיים וכותב, ולפיכך היה עילג באותיות גיכ"ק. דהיינו אותיות החיך. כך נגרס לו בגלל שנכנסה הגחלת לפיו. גם אחד מחכמי שרעב כותב כך, אבל מפי השמועה. בספר סגולת ישראל, זהו פירוש חשוב מאד על מדרש הגדול, חיברו רבינו ישראל הכהן מעיר הכהנים צובירה, הוא מביא בהתחלה את פירושו של רבינו חננאל ואח"כ הוא כותב, ועוד יש טעם, שהיה עילג באותיות גיכ"ק. כעת תשמעו פלא על פלא, שנאמר ויקבור אותו בגי, וכתוב ומושה בן מאה ועשרים שנה במותו. זהו ממש דבר מפליא. דהיינו, הוא מביא בסיום דבריו רמז לכך מהפסוק ויקבור אותו בגיא, אלו אותיות ג"י, וזמשה בן מאה ועשרים אלו אותיות ק"ב, דהיינו גיכ"ק. והרמז, ויקבור אותו בגי, כלומר אותיות אלו נקברו אצל משרע"ה. זמשה בן מאה עשרים שנה במותו, מתו אצלו גם אותיות אלו, קו"ף וכא"ף. כך כנראה כוונתו. גם "אותו" מלשון אותיות. במותו, נשמע כמו במו "אותו". כך הוא כותב, רק שהלשון קצת מגומגם, כי לכאורה מה זה זעוד יש טעם? אולם יש לי כת"י מדוייק של ספר סגולת ישראל, ושם ראיתי שהלשון יותר מתוקן, כתוב שם כך, ושמעתי קבלה, שהיה משה עילג באותיות גיכ"ק. א"כ זוהי קבלה של חכמי תימן, ואין ספק שהקבלה של

אבל אינם מבינים מה אנחנו אומרים... אצלנו יש חילוק גדול. מי שיראה בנפלאות מתורתך, ברוך ה' שיש את נפלאות מתורתך על ספר במדבר... [מישהו שאל אותי, למה דוקא ספר במדבר? אמרתי לו, התורה ניתנה במדבר. לכל הפחות על ספר במדבר יש נפלאות מתורתך]. שם בפרשת קרח, יש אריכות על נושא זה, והבאתי שגם רבינו שלום שבזי זיע"א שהיה בעצמו מבני המחוז הנזכר אמר כך, והוא בודאי היה גברא רבא. כל זה אני מדבר רק בנוגע למבטא האותיות קו"ף וגימ"ל והקשור לזה. אבל בנוגע למבטא של החולם, זו בודאי טעות, שגם הם צריכים לשנותה. דהיינו לגבי מבטא גימ"ל וקו"ף וכדומה, אין הוכחה ברורה על כך מי צודק, ממילא כל אחד יכול להחזיק במבטאו. גם אם יש ראיות, אינן ראיות חותכות. אבל להגיד חולם כמו צירי, זו בודאי טעות, ורבינו שלום שבזי בעצמו הודה בכך. הוא בעצמו ביטא חולם כמו צירי כי כך היה המנהג לקרוא במחוז שלו, ורואים לאורך כל הדרך בספריו שהוא מחליף חולם בצירי, הוא אפילו ניקד בַינני במקום בֵינני, עשה צירי תחת הנו"ן, ואפילו ראיתי אחד מחכמי שרעב שמנקד את הפסוק 'אלישע בן שפט והוא חֲרָשׁ', הוא מנקד חֲרָשׁ. זה ממש שינוי משמעות, אבל כך הם ביטאו. אבל הרש"ש בעצמו כותב ובחמדת ימים שזהו חירוף וגידוף מי שאומר חולם כמו צירי. אבל מה נעשה, הוא אומר, אין שוטה נפגע. דהיינו, איננו יודעים. אני אומר לכם רק בקיצור, מי שירצה יוכל לעיין אריכות בעניין זה בנפלאות מתורתך שם.

בכל אופן, חכמי תימן הכירו את המבטא הזה, כי אנשי מחוז שרעב הגיעו והסתובבו בכל המקומות, וכן משאר המחוזות הגיעו אליהם, אבל הם החזיקו שמבטא זה הוא משובש. והסיבה לפענ"ד, כי יש קבלה נפלאה לחכמי תימן לא כמו רבינו חננאל. הוא כותב, יורה כי משה רבינו לא היה צח הדבור באותיות זסשר"ץ ודטלנ"ת, אבל חכמי תימן אומרים שמושה

שזה אחה"ע, ואח"כ 'ערל שפתים' זה בומ"ף. בקיצור כל המפרשים, כל אחד פירש לפי הבנתו, והכל מסברא, על פי דיוקים במלים. אבל פירושם של חכמי תימן לא נאמר מסברא, אלא מפי קבלה.

בתשובה להערה מהקהל: נכון שדברי רבינו חננאל הם דברי קבלה, דהיינו מהגאונים, אבל רק מה שהוא אומר בשם קבלה. הכלל שאמרת אכן זהו כלל ידוע, אבל אין פירושו שכל מה שהוא כותב זה קבלה. דהיינו, אם אתה רואה שרבינו חננאל מפרש דבר, א"כ בטח כך זה מקובל מהגאונים, אבל כשהוא כותב הלכה בלשון ז'נראה לי, או כשכותב כמו בנ"ד לשון 'זורה', אני מדייק בלשונו שכך הוא הבין מסברא, מפירוש המלים. משא"כ חכמי תימן, ובפרט שאחד מהם כותב במפורש 'אמרו חז"ל'. צא ולמד, שבעל תורה שלימה אף שהוא אשכנזי, הקדים בנ"ד את פירוש מהר"ז הרופא שהוא מחכמי תימן, על פני פירוש רבינו חננאל ורבינו בחיי. כנראה זה מהטעם שאמרנו.

א"כ צריך להבין, מה היתה העילגות של משה רבינו באותיות גיכ"ק. נתחיל עם הקו"ף והכא"ף, שלגביהם יש ראיות מפורשות בגמרא, כי כך כבר היה בדורות הראשונים, אפילו בזמן חז"ל היו מקומות שלא ידעו להבדיל בין כא"ף לקו"ף, היו מבלבלים ביניהם. הגמ' מביאה במסכת עירובין דף נ"ג ע"א, אמר רב יהודה אמר רב, בני יהודה שהקפידו על לשונם, נתקיימה תורתם בידם. בני גליל שלא הקפידו על לשונם, לא נתקיימה תורתם בידם. דרך אגב, אנחנו משבט יהודה, לכן לא פלא שאנחנו דייקנים. המסורת שלנו כך היא, שאנחנו משבט יהודה, ממילא הדיוק אצלנו גדול. אח"כ מביאה הגמ' בעמ' ב', שהיא אתתא דאתיא לקמיה דדיינא, אמרה ליה מרי כירי תפלא הוית לי וגנבוך מין. האשה הזאת באה קמי דדיינא, לא ניכנס לכל העניין הזה, אבל היא אמרה לו מארי פירי, תפלא הוה לי. היא רצתה להגיד טבלא, ואמרה תפלא, החליפה את הטי"ת בתי"ו, ואת הבי"ת בפ"א. ומארי כירי אומר רש"י, ורוצה

חכמי תימן עדיפה הרבה יותר מפירושו של רבינו חננאל, למרות שהם בעצם מאוחרים יותר ממנו. משום שרבינו חננאל כותב זאת מסברא, הוא מדייק כך מהמלים, הוא כותב בלשון 'זורה' דהיינו כך הוא מבין מתוך לשון התורה, שבאותיות אלו הוא היה עילג. ואכן הרבה מפרשים התלבטו בזה, וכל אחד אמר משהו אחר. אולם חכמי תימן לא אמרו זאת מסברא, אלא מקבלה.

החיד"א כותב כך בשם הגדולים, ערך 'מעריך', על מה"ר מנחם די לונזאנו. הרי יש הרבה פירושים בספרי חז"ל, מלים קשות שהמפרשים מתלבטים כיצד להסבירם, כגון ספר מתנות כהונה וכו', ויש מאידך את ספר מעריך שעליו כותב החיד"א שפירושו של רבינו מנחם די לונזאנו הם פירושים יותר חשובים ממה שכותבים כל המפרשים, כי הם מפרשים מסברא או על פי העניין, כך נראה להם כוונת המלה לפי העניין. הם לא ידעו את פירוש המלים עצמן, אולם מהר"ם די לונזאנו שהיה בדור של מרן הבית יוסף והאר"י ומהר"ח, ידע את המלים האלו בלשונות האומות, הוא היה בקי בכל הלשונות, לשון יווני, לשון ערבי, לשון תורכי, לכן הוא פירש את המלים באופן של ידיעה ודאית בפירוש, ולכן פירושו אמיתי.

גם כאן, אחרי ככלות הכל מה שאומר רבינו חננאל זה מסברא, הוא מפרש כך את הדבר. ורבינו בחיי העתיק את פירושו. אבל חכמי תימן כותבים זאת מתוך שיש להם מסורת שזה כך. והראיה, כל המפרשים התלבטו בזה. דהיינו, רבינו חננאל אמר שהם האותיות האלה. רבינו אברהם בן עזרא כותב שאת אותיות בימ"ף הוא לא יכל להוציא, אבל את אותיות זסשר"ץ הוא דוקא כן היה יכול להוציא. רבינו אברהם בן הרמב"ם אומר שמדובר על אותיות הגרון אחה"ע, והשיניים והשפתיים וכיוצא בהם. רבינו יצחק קארו דודו של מרן הבית יוסף אומר, 'כבד לשון אנכי' זה אותיות דטלנ"ת, וכן אותיות הפה זסשר"ץ, והחיד"א שזה גיכ"ק, והגרון

חושבני שזה מה שמשה רבינו אומר, לא איש דברים אנכי 'גם' מתמול 'גם' משלשום 'גם' מאז דברך. משרע"ה אומר להקב"ה, תראה איך אני עילג, אינני יכול להגיד 'גם'. הנה אני אומר גם, גם, גם, חוזר על כך שלוש פעמים בדוקא, להראות את העילגות שלו, שאינו יכול לומר זאת נכון. אח"כ הוא אומר 'כי כבד פה וכבד לשון אנכי', 'כבד פה' דהיינו גם את האות כא"ף אינני יכול לבטא נכון. כי גבד פה וגבד לשון אנכי.

דבר נוסף, במבטא נוסח שרעב הם מבטאים את הקו"ף כמו גימ"ל רפויה ממש. הרי בארצות ערב האחרות, מבטאים את הקו"ף, קא"ף בלשונם, מעומק הגרון. אבל בשרעב לא מבטאים כך, אלא כמו גימ"ל רפויה. אינם מבדילים בין קו"ף לגימ"ל רפוי. הרי לכאורה אם אתה רוצה להגיד שיש הבדל בין קו"ף לגימ"ל, תעשה את הראשון מעומק הגרון, והשני גימ"ל רפויה הידועה. אבל כאשר אתה מבטא גם את הקו"ף כמו גימ"ל, זוהי עילגות. א"כ זה מה שמשה רבינו אמר בהתחלה, והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי. הרי יש פה כפל לשון. מה הוא מוסיף ולא ישמעו בקולי. אלא רצה להראות בחוש שהוא עילג ואמר בגולי, בגימ"ל רפויה, במקום בקולי.

לאמיתו שלדבר, ראיתי פירוש נחמד לפי שיטתו של רבינו חננאל, שכאשר אמר משה רבינו להקב"ה 'ואמרו לי מה שמו מה אומר עליהם', לכאורה מה הפירוש? וכי אינו יודע את שם השם? אלא כיון שהיה עילג באותיות זסשר"ץ וכן באותיות דטלנ"ת, כפי שכתב רבינו חננאל לשיטתו, א"כ בכל שם משמות הקודש מצוי אחת מהאותיות האלו. את שם אלדים אינו יכול להגיד, כי יש מאותיות דטלנ"ת. שם שדי גם אינו יכול לומר, כי זה מאותיות זסשר"ץ. גם את שם אדנות אינו יכול לומר, הוא עילג באותיות אלו. לכן הוא אומר להקב"ה, מה אני אגיד? לא נעים לי. הרי אם אגיד את שם ה' בעילגות, יצחקו עלי. אמר לו הקב"ה, תגיד 'אהיה שלחני אליכם', אותיות אלו אתה אומר ברור בלי שום עילגות. אמנם פירוש זה נחמד, אבל לא מוכרח, כי עיקר

לומר קירי והוא אדון, ואמרה כירי והוא עבד. יש הבדל בין קירי לכירי, קירי בקו"ף פירושו אדון, היא רצתה להגיד לו אדוני הדיין, אבל היא טעתה ואמרה כירי בכא"ף, דהיינו עבד. זה היה ממש בזיון. גם בהמשך היא אמרה דברים דומים, הרבה שטויות, אולם כיון שידעו שהיא עילגת הבינו שאינה מתכוונת ח"ו לבזות אותי, רק שכך לשונה. בכל אופן רואים שעניין חילוף כא"ף וקו"ף, היה קיים כבר בזמן חז"ל. הטעות היתה במקומות מסויימים.

העילגות של משרע"ה באות גימ"ל, חושבני שהכוונה לאות גימ"ל דגושה, כמו שאנו אומרים וכפי שהבאנו קודם שאנשי מחוז שרעב לא ידעו לבטא אותה. דהיינו, האות גימ"ל אינה קיימת אצל עדות אחרות בעם ישראל בלשון הקודש, אבל היא קיימת בלשון אומות העולם. גם באירופה זה קיים, יש את האות J שזה גי, וגם בלשון ערב יש זאת והם קוראים לה גי"ם. הרי יש להם את אותיות אל"ף ב"י כמו אצלנו, הם אומרים אלי"ף ב"א, תא ת"א. יש להם תי"ו דגושה ותי"ו רפויה, עא"ן כא"ן לא"ם וכדומה, כל האותיות, ויש גם את האות הערבית גי"ם, שהיא אצלנו גימ"ל בלשון הקודש. בארצות המזרח האחרות, הערבים אומרים גי"ם בערבית, אבל בלשון הקודש אצלם אין את גימ"ל אלא גימ"ל. אולם במחוז שרעב, אין גימ"ל בכלל, גם לא בשפה הערבית. לדוגמא, איך אומרים חבוש בערבית? ספרגל. אם תשאל בבלי או מצרי וכדו' איך אומרים זאת בשפה הערבית, הם אומרים ספרגל. אבל מי שהוא משרעב, אינו יכול להגיד ספרגל, אלא הוא אומר ספרגל בעברית, שאצלנו זה ספרקל. היתה להם עילגות באות גימל, ולכן החזיקו את מבטאם עילג, כיון שלא יכלו לבטא זאת. וכשהם באו לא"י, פה אומרים בעברית פיגמה, זוהי מלה מאירופה, או גוק, הם לא אמרו גוק אלא גוק, אמרו פיגמה במקום פיגמה. הם לא יכלו להגיד זאת, עד שהתרגלו במשך הזמן, וחלקם לא יכלו להגיד זאת בכלל.

ואינו משובש. האם הדבר נכון? תשובה: לא. שמעתם? שאלו אותו על כך שישנה שמועה מהלכת, שהסכים איתי שמבטא זה אינו משובש. יש פה שתי שאלות, האם זה בא מהחיד, והאם זה לא משובש. על שתיים הוא עונה, לא. ראיתי שהוא כתב כך גם בתשובה כת"י לשואל, לפני שנים רבות, וגם שם הוא מכחיש את הדבר, וביתר תקיפות ונחרצות.

לכן ברצוני לבאר, כיון שהוא נאמן בכל דבריו, אינו חשוד ח"ו להגיד דבר שאינו נכון, אבל שכחה יכולה להיות, אין שכחה רק לפני כסא כבודו של הקב"ה, לכן ברצוני להזכיר במה הדברים אמורים. אכן נכון. שמועה זאת יצאה ממני, וברוך ה' שהיא מהלכת... דיברתי על כך בסדרת הקלטות "ויאמר יצחק" קלטת מספר 13, יהדות תימן, משנת התשס"ג, וגם בקלטת 48, קודש הלולים לה'. אכן אמרתי זאת, ואולי כעת נרחיב ונסביר את הדברים כהוויתן.

אבל למעשה, אולי נתחיל משורש הדברים. כותב רבינו סעדיה גאון בפירושו לספר היצירה, צריכים אנו לבאר במקום הזה מספר האותיות בדיוק, כי שמענו שיש אנשים העושים אותם שתיים וארבעים אותיות, לפי שהם מרבים באלו העשרים ושתים, ומצרפים אליהם השבע הכפולות (בג"ד כפר"ת) ומצרפים אליהם שבע התנועות וכו' ונעשו ששה ושלושים. ומוסיפים הצ"אד והט"א, והפ"י כאמרך אפדנו [דניאל י"א מ"ה], והלמ"ד כאמרך אללה, במבטא הערבי זה למ"ד כזו שיוצאת בחוזק רב ובעומק הגרון, והגיים כאמרך גאבר, והשי"ן כפי שהיא בלשון הפרסים, ונעשו שתיים וארבעים אותיות. אני קורא לכם מתוך ספר שפת אמת ולהרב בנציון הכהן] שמעתיק זאת בפתיחה לשער האותיות דף ב' ע"א. ובהמשך כותב רס"ג כך, אדבר בקצרה על נושא זה כי הוא נושא ארוך, ויש לי בהמשך השיעור דברים חשובים יותר להגיד, הוא כותב, הגיים היא בין הגימ"ל והיו"ד, ולפיכך עשאוה הטברנינים בתוך היו"ד הדגושה. דהיינו, לפי דברי רס"ג, אות גיים אינה בלשון הקודש, והיא יוצאת במבטא בין

הכוונה שרצה לדעת את סוד השם, כמבואר בדברי חז"ל, כגון במדרש הגדול.

יש אומרים שמשנה רבינו לא היה עילג, אלא היה מגמגם קשה. לכאורה מהי משמעות המלה הזאת, מגמגם? כנראה אדם שהוא כבד פה קשה לו לבטא את האותיות גימ"ל ומי"ם. אינני יודע אם נכון הדבר או לא, מי שיכול לבדוק זאת שיגיד לי, לא נוכחתי בדבר זה. אבל כך ראיתי בספר מוסף הערוך, ערך מגמגם, הוא כותב על האות גימ"ל שלעילגים קשה לבטאה, וחוזרים עליה פעם אחר פעם, ובעל פה שמעתי שכך גם לגבי האות מי"ם.

מה היה עם משרע"ה בסופו של דבר, נחלקו המפרשים. יש אומרים שמשמע"ה נתרפא בסופו של דבר, כמש"כ מי שם פה לאדם'. דהיינו עד אז הוא היה כבד פה וכבד לשון, ומשם והלאה הקב"ה ריפא אותו ויכל לדבר. יש אומרים, שכאשר היה מדבר אל פרעה ואל בני ישראל, היה מדבר כהוגן, אבל בפני עצמו הוא היה מדבר בכבודות לשון. כלומר היה לו נס שדיבורו יהיה צח, כאשר הוא דיבר דברים שהיה צריך לשמעם, כדי שח"ו לא יהיה נראה כולזול אם אינו מדבר בצורה נכונה. ויש אומרים, שמשנה רבינו לא התרפא אלא נשאר עילג עד סוף ימיו. וידוע שבספרים נתנו בזה כמה וכמה טעמים, אחד מהם כדי שלא יאמרו שישראל קיבלו את נבואתו בגלל צחות לשונו, מחמת שהיה נואם בחסד עליון, אלא אפילו שהיה כבד פה וכבד לשון, שבדרך הטבע אנשים לא מתייחסים למה שהוא אומר, בכל זאת קיבלו את דבריו, וזהו סימן שהדברים באו מאת הקב"ה. כך כותב הר"ן בדרשותיו וכו', ישנם עוד טעמים אחרים, ואין עתה זמנם ומקומם.

הראוני ששאלו את הרב מאיר מאזוז שליט"א ראש ישיבת כסא רחמים ומדור שאל את הרב, תשובה מס' 6430. העורך, שאלה: הולכת שמועה שמרן ראש הישיבה הסכים להרב יצחק רצאבי נר"ו שמבטא האות ג' התימני בא מהחיד,

קודש בחול. לכן הם כותבים, שגם אצל הספרדים יש הבדל, כי הם מבטאים את הקמץ קצת יותר עליון. לא פתח ממש אָה, אלא קצת יותר גבוה. אמר לי חכם ספרדי אחד, שהוא זוכר שכשהגיעו בסליחות למלים 'העונה לעלי בְּרָמָה', הוא זוכר את הרב מצליח מאזוז שהיה אומר העונה לעלי בורומו, כך זה נשמע, כעין זה, קצת יותר גבוה. אמרתי לו, אשריך וטוב לך, ברוך תהיה, אתה כבר מתקרב אלינו... אבל תגיד לי את הפסוק 'בצאת ישראל ממצרים', המלה מצרים עם קמץ או עם פתח? אמר, איני יודע, אסתכל בסידור. אמרתי לו, מה פירוש? אבל הרי אומרים הלל כל פעם, א"כ איך אמרת, בקמץ או בפתח? אמר, אינני יודע. אמרתי לו, אם כן זוהי רק התחכמות... למה אני יודע שאומרים בצאת ישראל ממצרים? כי אני אומר זאת בקמץ. אבל אתה אומר ממצרים, רק אם אני אשאל אותך תגיד שזה כמו ממצרים, אבל בעצם אינך עומד בזה. זהו דק מן הדק עד אין נבדק. זה רק תירוץ, שכשישאלו אותם מה ההבדל הם יגידו הבדל, אבל בפועל אינם יודעים לומר כך כיון שאינם קוראים את המלה בקמץ. כתבתי כבר על כך בשע"ה ח"א הל' קריאת ספר תורה דף קצ"ה הערה ס"ו בעיני יצחק, וראיתי ביביע אומר חלק ו' סימן י"א אות ג', שכתב להעיר נגד מבטא גימ"ל דגושה שלנו, שהרי גימ"ל בחיך ולא בשנינים. ועפ"ז כתב בילקו"י ח"ב דף קי"א שזו טעות מוחלטת עש"ב. אבל הדבר הפוך. הטעות היא בידם. הם חושבים שאנו מבטאים את האות גימ"ל בשנינים, אבל זה לא מהשנינים אלא מסוף החיך.

פעם אחת, לאחר הרבה שנים שלא שמעתי את המבטא השרעבי, ישבנו פעם בשלחן ודיברנו [עם חותני לעתיד, רבי שאול שרעבי זצ"ל] והגישו ענבים שהיו רטובות, פתאום שמעתי מישהו אומר שצריך ליטול ידים, כיון שזה דבר טיבולו במשקה' [במבטא קו"ף כמו גימ"ל]. זה היה נשמע לי מוזר, כי כבר הרבה שנים לא שמעתי אותו. כשפגשתי את אבא מארי זצ"ל, סיפרתי לו איך

הגימ"ל והיו"ד. אבל הוא כבר מעיר פה למטה יפה, מבטא הגים ידוע שהוא כמו הג' במלה גזר'ג' באנגלית, והיינו כמו דז', בזי"ן חלשה, כעין השי"ן ימנית, וכמו הז' במלה לודז' או זולטי, או ויזניץ וכדומה. אלא שיש מדינות מבטאים הגים כמו ז' חלשה בלי ד' עמה, ויש מדינות שמבטאים אותה כמו דז', ד' וז' חלשה יחד. דהיינו, יש אפשרות לבטא את האות גימ"ל מהחיך, יוצא מלמעלה כמו שאנחנו אומרים, ויש אפשרות לבטאה כשהיא יוצאת מהלשון. א"כ טוען רס"ג, כשמבטאים את האות גי"ם בערבית, אינה אות יסודית אלא לקוחה מבין שתי האותיות האלו. זה כמו שאתה אומר ציק, או מלים מהסוג הזה, מורכב משתי אותיות, דהיינו טשיק. בלשון הקודש כל האותיות הם יסודיות, ואינן מורכבות משני דברים. כך גם מבינים איך הרשב"א כותב וח"ג שאלה ל"א וקכ"ט ועוד, את שם העיר של רבינו יונה שהיתה גירונדא, הוא כותב ירונדא או ירונדי. וכן בשפות האירופאיות, למשל את השם יוסף הם אומרים גוזף, ירושלם אומרים גרוזלם, הם מחליפים את היו"ד עם גימ"ל. עכשיו גם מבינים למה ואיך אותיות גיכ"ק נתחלפו אצל משה רבינו. כי כל האותיות אלו מתחלפות אחת בשניה, והראיה שגם יו"ד מתחלפת אצל אוה"ע, ולכן גם כשכתבו בלשון הקודש עשו את הגימ"ל יו"ד, כי הגימ"ל והיו"ד מתחלפות אצלם.

בשו"ת יביע אומר וגם בילקוט יוסף, טענו נגד מבטא גימ"ל התימני. אמנם הם היו צריכים לשבח את כל יתר הדברים האחרים ולהגיד שרק על כך יש להם קושיא, אבל על היתר הם שתקו ולא אמרו כלום... היה להם יותר קושי לתרץ את עצמם, להסביר איך זה שהם קוראים קמץ כמו פתח. הרי אצל הספרדים הפתח והקמץ שוה, א"כ מה הם עונים על כך? הלא רבינו בחיי כותב שהאומר קמץ כמו פתח הרי הוא מחרף ומגדף. אצל אברהם כתוב 'ארני אם נא מצאתי חן בעיניך'. לפי מבטאם מחליפים

הכנסת, ויתרחק למקום שהוא רחוק יותר מהיכל ולא למקום קרוב יותר, וכן אינו מדבר אז כדרכו. הרי בשבוע הראשון הוא יושב בביתו ואינו יוצא מפתח ביתו, על זה אין על מה לדבר, אבל בשבוע שני צריך להתרחק. כמה להתרחק? יש מפרשים שצריך להתרחק ד' אמות לכל הפחות, ויש מפרשים שמשפיק שישב במקום הסמוך למקומו. ובשבוע השלישי, יכול לישב במקומו, אך עדיין לא ידבר כדרכו. אמנם הוא יכול לשבת לא במקומו הקבוע ולדבר כדרכו. ובשבוע רביעי, הרי הוא ככל אדם.

זו הלכה שמובאת גם ברמב"ם וגם בשו"ע, ובעיני יצחק [אות י"א] תמהתי על כך שלהלכה למעשה לא ראינו מי שנהג כך. כמובן אינני מדבר על יום שבת, לגבי שבת כבר כותב מרן השו"ע שלא משנים את המקום, אמנם הרמ"א סובר שגם בשבת צריך לשנות מקום, אבל אנחנו לא משנים בשבת כיון שאין אבילות בפרהסיא בשבת, לכן הוא יושב במקומו. אבל מדובר בימות החול, הרמב"ם והשו"ע פסקו שצריך לשנות את המקום, ועפ"י זה נהגתי פה (בבית מדרשנו פעולת צדיק) כך בכל השבוע הזה, והתרחקתי ד' אמות ממקומי הקבוע סמוך להיכל. ישבתי בריחוק מקום לפי מה שכתבתי פה בעיני יצחק, ותימה שאצלינו לא נהגו כלל אפילו מה שהוא מן הדין, כלומר שיושבים במקומם הקבוע בבית הכנסת מיד בשבוע שני, והלא דין זה הובא כך גם ברמב"ם פ"ז ה"ה, וצ"ע. לא מצאנו אף אחד שחולק על דין זה. ושאלתי לחכמים ופשפשתי בספרים, ועדיין לא מצאתי מענה. ולכן סתמתי בפנים כהלכה, ותבוא עלי ברכה. כיון שלא מצאנו שום תירוץ להסביר את המנהג, וגם שאין שום חסרון אם יעשה כך, כי הכי הרבה אולי לא צריך.

אבל בסייעתא דשמיא, מצאנו שמנהג זה אפשר ליישבו. אכן יש תירוץ למנהג זה, אין פקפוק על מי שנהג כך, למרות שאין זה מחייב שבדוקא צריך להקל, אבל מי שירצה לעשות כך אין עליו ערעור.

הוא אמר 'טיבולו במשקה'. מיד הוא אמר לי, מיניה וביה, תגיד לו ש'דיבורו במשגה'...

בכל אופן, הסברנו פה שאדרבה, זהו בדיוק הפוך, וזה מה שהסברתי להרב מאזוז שליט"א בזמנו, אמרתי לו שהם חושבים שמבטא זה הוא כמו מה שהם מכירים בתוניס, כמו המבטא הצרפתי שעושה ג'ה כמו ז'ה, אבל אמרתי לו, אנחנו התימנים, לא מבטאים ז'ה, אלא ג'ה מלמעלה, מהחיד. וכמה פעמים הוא הסתכל עלי ואמר, תגיד עוד פעם ועוד פעם, תאמר הגדול, הגיבור וכדו', הסתכל הדק היטב באופן היציאה, ואמר בפה מלא, אתה צודק. בדק בפי מהיכן בדיוק יוצא הגימ"ל, זה לא הזדול אלא הגדול, יוצא מהחיד. הרי הסדר הוא גיפ"ק, דהיינו גימ"ל יו"ד כא"ף קו"ף, וזהו לפי סדר מוצאם בפה מלמטה למעלה. כך גם כל המוצאות, למשל אח"ה"ע, לא קבעו לפי סדר האותיות אלא לפי הסדר ככל שזה יותר מעמיק, תחילה אל"ף, ואח"כ החי"ת וכו'. הגימ"ל הוא בחיד על יד השינים, והוא הראשון. אח"כ היו"ד יוצאת ממקום עוד יותר עליון פנימה, ואח"כ כא"ף ואח"כ קו"ף.

כך היה הסיפור, ולכן אמרתי בשמו שהוא הודה. ואם נשכח הדבר, אני מקוה שעכשיו עי"ז יזכרו שזהו המעשה שהיה, וזו האמת לאמיתה. אכן יש עוד מה לדבר בעניין זה, ועוד חזון למועד בעה"ת.

דין שינוי מקום לאבל בשבועות שלאחר השבעה. ברצוני לדבר בנוגע להלכה של שינוי מקום לאבל. הגמרא במסכת מועד קטן דף כ"ג ע"א אומרת, תנו רבנן, אבל, שבת ראשונה אינו יוצא מפתח ביתו. שניה, יוצא ואינו יושב במקומו. שלישית, יוצא במקומו ואינו מדבר. רביעית, הרי הוא ככל אדם. הגמרא דנה קצת בדבר זה. ואכן כך נפסק להלכה למעשה ברמב"ם ובשו"ע, והבאתי זאת גם בשע"ה סימן קצ"ג סעיף ד' למעשה בזה"ל, בשבוע השני לאבילות, לא יושב במקומו הרגיל, כגון בבית

הדפיסו רק על מס' פסחים, ובנו מהר"י חלאוה, כותב סיבה אחרת לכל העניין של שינוי מקום, ולפי דבריו יצא שאכן יש חיוב שינוי מקום. הוא כותב בפרשת חיי שרה דף קצ"ח, שינוי מקום, כי הנפטר שינה מקומו מן העולם הזה לעולמו. למה צריך לשנות את המקום? כי כמו שהנפטר יצא מהעולם הזה והלך לעולם הבא, כך גם האבל צריך לעשות שינוי מקום. הפוסקים לא ראו זאת, כי ספר זה נדפס רק בזמנינו. כל הפוסקים שדנו בסיבת הדין של שינוי מקום, כתבו טעמים אחרים. אנחנו היינו חושבים שהסיבה היא אולי כדי שיהיה לו זיכרון בכך שהוא משנה את המקום, שלא ישכח ולא יסיח דעת, רק שזה הולך שלב אחרי שלב, שבוע ראשון, שני ושלישי, וכך יתר הדינים בכל השנה. ואכן אולי זה הטעם הפשוט לשינוי מקום, כדי שיתן ליבו לשינוי המצב, שכל הזמן יהיה העניין בדעתו, כי אם הוא יושב במקומו הרגיל, הוא שוכח. אבל מהרש"ל כותב בחכמת שלמה שם במס' מועד קטן, שינוי מקום בבית הכנסת זהו משום גלות. כי האבל צריך לחשוב שהנפטר מת בעונו, הוא שגרם את מיתתו, וא"כ זה ח"ו כרוצח בשוגג שחייב גלות. ובש"ת שם משמעון נ"ו"ד סי' רל"ב כותב עפ"י הגמ' במסכת תענית דף כ"ד, שם כתוב שמי שמדת הדין מתוחה עליו ח"ו, אומר לה 'שני דוכתך', שע"ז לא יהיה עליו קטרוגים. אבל לפי מהר"י חלאוה יש לנו טעם רביעי, לרמוז על שינוי מקום של הנפטר מהעולם הזה לעולם הבא, וא"כ כנראה גם האבל צריך להתבונן בזה. ונמצא שזה לא קשור דוקא לביכ"נ שיש מקום מיוחד לאבלים.

דנו הפוסקים, האם דין זה הוא רק בבית הכנסת, כי יש אומרים שאפילו בביתו צריך לשנות מקומו. דן בכך החכמת אדם, ומסקנתו שזה רק בבית הכנסת, כפי שכתוב בירושלמי במפורש, וגם רש"י על הרי"ף כותב 'בבית הכנסת'. אבל אולי זה לאו דוקא בית הכנסת, אלא הכוונה לכל מקום ציבורי, כגון במקום של ישיבה או אסיפה וכדומה. לכן כתבתי בשע"ה, 'כגון בבית הכנסת'. אבל בבית לא צריך. גם הוא כותב, לא ראינו מעולם

בספר שו"ת נאמן שמואל וסי' ל"ה) כותב, שכל מה שכתוב שצריך לשנות מקום, מדובר רק במקום שהיו עושים מקום מיוחד לאבלים בבית הכנסת. בדורות הראשונים או בארצות מסוימות נהגו לעשות לאבלים מקום מיוחד, שרק האבלים יושבים שם, על זה כתוב שצריך לשנות מקום. שינוי מקום היינו ללכת ולשבת במקום שיושבים האבלים, ממילא יוצא שבמקומות שאין דבר כזה שיהיו מקומות מיוחדים לאבלים, כמו אצלינו, א"כ כל דין שינוי מקום לא נהוג כלל. כך הוא מדייק ומביא ראיה מהבית יוסף בסימן שצ"ב. הוא כותב כך, שינוי מקום הוא דוקא בבית הכנסת, שיש שם מקום מיוחד לאבלים, ויושב שם ולא במקום הרגיל לישיבה בו, שכן נראה מלשון הרב"י וכו'. ויפה עשו הזקנים הרבנים הראשונים, שעניי ראו שלא שינו את מקומם בישיבה כשאיירע להם דבר וכו'. דהיינו, היה להם בית מדרש נפרד, ובית כנסת נפרד, כך הוא כותב כפי שהיה אצלם, א"כ בישיבה הם לא שינו את מקומם כיון בישיבה לא היה מקום מיוחד לאבלים, אבל בבית הכנסת היה ולכן שינו. אבל לדין שגם בבית הכנסת לא היה להם מקום מיוחד, שפיר דמי. גם המאירי במועד קטן כתב, שבוע שני יוצא ואינו יושב במקומו אלא במקום אבלים. היה מקום מיוחד לאבלים, וכן מוכח מתשובת הרדב"ז.

ואכן, מדוע לא קבעו אצלינו מקום מיוחד לאבלים בבית הכנסת, משום שאין הלכה המחייבת לעשות זאת. כנראה שבת הכנסת היו דחוקים, והציבור היה מחפש מקום לשבת, לכן לא יכלו לפנות מקום שיהיה מיוחד אך ורק לאבלים, היה להם קשה לעשות זאת, ממילא בטל כל העניין הזה. כך יוצא לפי דבריו, וא"כ המנהג מיושב והעושה כן יש לו על מה לסמוך, ומי שיחמיר תבוא עליו ברכה.

אבל ראיתי בספר אמרי שפר, לרבי יהודה חלאוה בנו של מהר"ם חלאוה שידועים חידושויו על מסכת פסחים, יש לו על כל הש"ס אבל

שביעי או בלילה מוצאי שביעי, מנהגינו שהאבלים עושים סעודה גדולה משלהם. יש כאלה העושים זאת ביום, אבל בד"כ לאנשים יש יותר זמן בלילה, ובכל אופן הכוונה לאחר שהאבלים קמו מהאבילות בבוקר, דהרי מקצת היום ככולו, א"כ הם קמים בבוקר ועושים את הסעודה אח"כ, או בצהרים אם אפשר או בערב. בצנעא עשו זאת בד"כ ביום, כי את כל הסעודות היו עושים ביום, אבל בפרט בזמנינו לא נוח לעשות ביום, הדבר לא כ"כ מסתדר, לכן עושים זאת בלילה. ומזמינים לה את המנחמים שבאו אליהם כל שבעת ימי האבל, והיא נקראת בפיי"כ בשם "הַבְּרָאָה". ודוקא אז, לפי שכבר קמו מאבלם. ולכן כשחל יום השביעי בשבת, המנהג לדחותה ליום ראשון. ובהערה הוספתי, כך קיבלתי מתלמידי-חכמים ובקיאים. דהיינו, אפילו שהאבילות כבר נגמרה בשבת בבוקר, אבל בד"כ קשה היה לעשות את ההבראה במוצ"ש, צריך הרי לבשל כי לא יכלו בזמנם להקפיא או לשמור אוכל, וגם שיבואו אנשים במוצ"ש, לכן דחו זאת כבר ליום ראשון. שיהיה עוד יום, העיקר שלא יהיה בתוך השבעה. לנו ברוך ה' זה הסתדר במוצ"ש, וכמובן שאין בזה שום סתירה, כי ברור שאם ישנה אפשרות לעשותה במוצ"ש זה עוד יותר טוב. בדורות שעברו או הרבה גם כיום, לא מסתדר להם לעשות במוצ"ש. לנו ב"ה יש שיעור, לכן אמרתי שנעשה זאת כבר במוצ"ש עם משתתפי השיעור שיחיי, והנלוים אליהם שניתוספו, צירפנו זאת יחד. ומקרוב שינו רבים את המנהג, וקבעו סעודה זו במוצאי יום הששי לאבילות, ולא עוד אלא כשחל יום שביעי בשבת מקדימים הם אותה לליל ששי, מקדימים ליום חמישי בלילה, יומיים לפני הסוף, ולא נכון לעשות כן. הסברנו פה ועיני יצחק אות יב**] את הסיבות לשינוי המנהג, אנשים רוצים להתפטר, לגמור עם זה מהר, כדי לא להפסיד מלאכתם עוד יום, או מפני שקשה לאנשים לחזור ולבוא שוב, א"כ בעת שכבר ישנם האנשים שבאו לניחום, לכן עשו זאת כבר בליל

מי שינהג אפילו בבית לשבת. כי מנהג זה של שינוי מקום קיים אצל האשכנזים, הם מחמירים בזה יותר מההלכה. אצלינו מקילים לגמרי, ואצלם מחמירים לגמרי עד שנים עשר חודש. הרמ"א כותב בעצמו וי"ד סי' שצ"ג סעיף ב', ועכשיו נוהגין שאין יושבין במקומם כל שלשים, ועל אביו ואמו כל י"ב חודש, ואין למנהג זה עיקר, מכל מקום אין לשנות מן המנהג כי כל אחד לפי מנהגו.

כמה משנים, בד"כ זה מקום אחד. יש אומרים שצריך לשנות ולשבת בריחוק ד' אמות ממקומו הקבוע, כי כל מקום מושבו נחשב ד' אמות. אבל טוען מהר"ם שיק בתשובותיו וי"ד סי' שצ"ט, שבעניין מה שכתוב שאדם צריך לקבוע מקום לתפילתו וע"ז אומר המג"א שכל ד' אמות נקרא אותו מקום וממילא אם הוא משנה מקום בתוך ד' אמותיו אין זה נקרא שלא קבע מקום לתפילתו, אבל אומר מהר"ם שי"ק, כל זה היה בזמן שלא היו מקומות קבועים ממש, אבל בזמנינו או במקומות שיש לכל אחד כסא קבוע, א"כ גם אם אדם עובר לכסא השני, זה כבר נקרא שינוי מקום. בזמן שלא היו כסאות קבועים, אין מקום ישיבה מוגדר ומסויים, א"כ גם אם הוא הולך ימינה או שמאלה זה עדיין נקרא אותו מקום, וכן לגבי שינוי מקום באבל אם הוא משנה בתוך ד' אמותיו זה לא נקרא ששינה מקום, כי זה נחשב אותו מקום. אבל היכן שיש מקומות וכסאות קבועים, אפילו שינוי מקום של כסא אחד, הדבר כבר נקרא שינוי מקום.

טעמים ומקור לסעודת הבראה לאחר השבעה, והאם ניתן לעשותה לפני סיום ימי השבעה.

דבר שני שיש ללמוד מתוך דברי מהר"י חלאוה, לגבי עניין סעודת הבראה. במוצ"ש שעבר עשינו כאן את הסעודת הבראה, זה יצא במוצאי השבעה, וכידוע כתבנו בשע"ה סימן קצ"ד סעיף ג', שאת סעודת הבראה צריך לעשות בסוף שבעת ימי האבל. באמצע יום

הזה, כי לפעמים הוציאו כל כספם וכל אשר להם לעשות לחם רב לכל המון המנחמים לבל יחֻשְׁבו כמחֻלְלֵי שֵׁם כבוד אבותיהם וזכר אהבתם. ואחרי עשות גם ארכילאוס את המשתה הגדול ההוא, הלך אל בית ה' בבגדים לבנים, הוא נהיה מלך אחרי שהורודוס מת, וכל העם הריעו לקראתו ויברכוהו בשם ה' פעמים רבות וכו', יש שם מעשה ארוך מה שאירע אח"כ. בכל אופן הוא כותב שזה חק לישראל מימי קדם, וזה נקרא בשם לחם אונים. עניין לחם אונים, כתוב למעשה בפסוק בספר הושע פרק ט' פסוק ד', וְבַחֲתִיָּהֶם כָּלֶחֶם אוֹנִים לָהֶם כָּל אֶכְלֵיו יִטְמָאוּ. המפרשים שם עומדים על כך ומסבירים זאת, רש"י והרד"ק, אומרים פירושים מסברא, (ע"י לעיל על פירושי לונזאנו בספר מעריך). אבל עכ"פ בפירוש השני אומר רש"י, לחם אונים, למאכל אבלים. למה כל אוכליו יטמאו? כיון שהאבל נטמא למת, לכן מי שאוכל זאת, נטמא. המלבי"ם התקרב קצת לפירוש שאמרנו, והוא אומר שזהו כמו הסעודה הראשונה שהאבל אוכל, סעודת ההבראה שנותנים לו אחרים. אבל לפי דברי יוסף הכהן, סעודת ההבראה בסוף השבעה נקראת לחם אונים.

חושבני, שכך הפסוק מתפרש כפשוטו, לחם אונים דהיינו לחם שהאבלים מאכילים את הציבור. כבר בימי הנביאים הראשונים היתה סעודת ההבראה, אלא שנקראה בשם לחם אונים, דהיינו לחם אבלים. הרי מה הפירוש 'הבראה'? שאדם אוכל מאכל שאינו שלו. א"כ את הסעודה הראשונה נותנים האחרים לאבל כי אסור לו לאכול משלו, עכשיו בסוף השבעה באים האחרים ואוכלים משלו, הוא נותן אוכל לכולם. יוצא שלשון הבראה, מתפרש לשני אופנים, רק שהסעודה הראשונה הפוכה מהאחרונה. דהיינו, מה שכתוב בפוסקים לגבי סעודה הבראה, שהאבל אינו אוכל משלו אלא שכניו מביאים לו, כך קוראים הפוסקים לסעודת ההבראה הראשונה של האבל, אותו הדבר בהיפך במוצאי השבעה, האבל נותן למנחמים אוכל משלו, הם אוכלים אוכל שאינו

ששי. אבל המנהג המקורי הוא לעשותה במוצאי שבת היום השביעי, לאחר שהאבלים כבר קמו מאבלם.

הטעם המקובל אצל חכמי תימן לדבר זה, הוא מה שמפורסם אצל כל יודעי ספר שזוהי סעודת גמול למנחמים. דהיינו, הרי היה מקובל שבכל שבעת ימי האבל המנחמים מביאים איתם אוכל, כפי שנקבע משום תקנת העניים, כי יש אדם שנפלה עליו אבילות ח"ו, ואין לו את האפשרות וגם הוא לא התכוונן לכך, אין לו את האמצעים ואין מי שידאג לו, לכן נהגו כדי שלא ישאר בצער, שכולם מביאים אוכל לביתו. ונהגו כך, בין אם עניים ובין עשירים, תמיד מביאים אוכל. אבל כאשר נגמרו ימי האבל, בסוף השבעה שהאבל כבר קם מאבלו וביכלתו לקום בעצמו לעמול ולטרוח ולהכין הסעודה, לכן הוא עושה את הסעודה כעת במוצאי היום השביעי.

אבל מצאתי שיש עוד טעם ומקור למנהג זה. ישנם שחשבו שזהו מנהג אחרונים, אבל התברר לנו שמנהג זה הוא מימי קדם, מימי בית שני, וכנראה אפי' מימי בית ראשון. יש ספר מלחמות היהודים, של יוסף הכהן בן מתתיהו, והוא כותב שעניין זה נעשה בזמן המלך הורודוס שבנה את בית המקדש ויָפָה אותו. בעברית אומרים הוֹרְדוֹס, אבל אנחנו אומרים הורודוס. כך גם כתוב בספרים הישנים, בתוספת וא"ו. הוא כותב בספר שני פרק א' כך, ארכילאוס, או ישנם הקוראים לו ארקילוס, כפי שנכתב בספר סדר הדורות, עשה אבל כבוד לאביו שבעת ימים. וכאשר שָׁלְמוּ ימי האבל, עשה משתה גדול לכל העם למקטן ועד גדול. המשתה ההוא נקרא בשם לחם אונים, אנו אומרים סעודת הבראה, אבל הוא אומר שקראו לזה בשם לחם אונים, דהיינו לחם אבלים, על שם 'לא אכלתי באוני ממנו'. וחק לישראל הוא מימי קדם. ובימים האחרונים רָשׁוּ רבים (פי' נהיו רשים ועניים) והוצגו ככלי ריק בגלל הדבר

האדם ומתרחק מהגשמיות, אוכל רק לצורך עצמו כדי קיום.

ממילא אפשר לומר את אותו הדבר גם לגבי הסעודה האחרונה. דהיינו, כאשר האבלים עושים סעודת הבראה לכל הציבור, הם באים להגיד להם כך, תדעו לכם, הרי ידוע מאמר שהע"ה טוב לְלֶכֶת אֶל בֵּית אָבֶל מְלֶכֶת אֶל בֵּית מִשְׁתֶּה, בְּאֲשֶׁר הוּא סוֹף פֶּל הָאָדָם, וְהַחַי יִתֵּן אֶל לְבוֹ וְקָהֳלָת זֶה בְּיָד, באים לבית אבל ורואים כי זהו סוף כל האדם. א"כ כעת שכבר נגמרה האבילות, אנשים שוכחים וחוזרים לחיי היוסדיום, חוזרים למסלול הרגיל. לכן רוצים להזכיר לציבור, אפילו שגמרנו כעת את העניין הזה, אבל אתם צריכים לדעת, גם אני כביכול נותן לכם, כאילו אין לכם, כדי שיתעוררו לצמצם בכל ענייני העולם, ירגישו עצמם כאורחים בעולם שכביכול אין להם כלום, ובוזה טוב להם בזה ובבא. לקחת את המחשבה והרעיון הזה מכאן ואילך.

סיפור על רבינו סעדיה דריין זצ"ל מחכמי תימן, כפי שסופר למרן שליט"א על ידי אמו המנוחה ע"ה, וההשקפה הנכונה בעניין כשפים שדים ומזיקים אם היו בתימן.

אתם מכירים אחד מחכמי תימן בשם רבינו סעדיה דריין זצ"ל? שמעתם על השם הזה? ישנם שנים בשם זה. לראשון יש פירוש על הרמב"ם, מעין פירושו של המגיד משנה, אבל כאשר כבר נדפס והתפרסם המגיד משנה ממילא הזניחו את הספר שלו. נמצאים שרידים מהספר שלו. הוא היה לפני כשלוש מאות וחמשים שנה, ואולי עוד נזכיר אותו בעניינים נוספים. והשני היה לפני כמאה וחמשים שנה, בדור שאחרי מהרי"ץ. חכמי תימן מזכירים אותו בתארים גדולים, כגון גדול מרבן שמו, וכן אדון הקודש, כמובא בשע"ה סי' קמ"ח הערה ט"ו ד"ה וכעת.

כעת אקרא לכם, מעשה שהיה בימיו של כבוד מורינו ורבינו הר"ר סעדיה דריין זצוק"ל, שהיה מקובל אלדיי ובעל מופת. ובא גוי מכשף ומעונן אחד לעירו, עיר תהילה צנעא, עם בנו הקטן. מכשף גוי זה, היה עושה פלא בפני רבים, דבר

שלהם, ולכן זה נקרא הבראה. וזה מה שנקרא לחם לחם אונים. כיון שלא מספיק הזמן לאבלים להתעסק במתם, להיטהר באפר פרה אדומה, לכן "כל אוכליו" המשתתפים הרבים בסעודה זו, יטמאו.

יתרה מכך, לפי דבריו יוצא שהסיבה שהיו עושים זאת, היא מפני שאנשים הוציאו הוצאות רבות על סעודה זו כי הזמינו את כל הציבור, וזה נכון, אכן מקובל להזמין את כולם להבראה, אבל הוא אומר שאנשים נהיו עניים מרוב ההוצאות שהוציאו לזה בכדי שלא יחשבו כמחללי שם כבוד אבותיהם וזכר אהבתם, דהיינו עשו זאת לזיכרון הנפטר ולכבודו. עשו סעודה גדולה וחשובה. א"כ יוצא לפי"ז, שיש לנו פה טעם נוסף לסעודה זו, חוץ מהטעם הראשון שאמרנו שזה גמול לציבור על כך שניחמו אותו בימי אבלו והביאו אוכל, יש כאן עוד סיבה נוספת כפי שאמרנו.

בספר אמרי שפר [למהר"י חלאווה, שם בפרשת חיי שרה] כותב טעם אחר להבראה ביום הראשון, ומזה נלמד לענייננו. הוא כותב, טעם ההבראה, שאסור לאבל לאכול משלו ביום הראשון שהוא אבילות דאורייתא, כדי שיזכור ויתן אל ליבו שאין לו כלום, וימאס התאוות הגשמיות, ואינו טורח בהם רק לפי הצורך לקיום נפשו לבד. הוא מסביר למה אסור לאבל לאכול את הסעודה הראשונה משלו, מה שנקרא בלשון הפוסקים סעודת הבראה. אצלנו קוראים סעודת הבראה לסעודה שבמוצאי השבעה, אבל בפוסקים זה נקרא הסעודה הראשונה, כמו שביארנו בס"ד. והוא מסביר למה אסור לו לאכול משלו, כדי שיזכור ויתן אל ליבו שאין לו כלום. דהיינו, רוצים לעורר את האבל, תדע לך, אתה נמצא עכשיו במצב כזה, תזכור שהעולם הזה הוא עולם עראי, ואפילו שיש לך עושר וכל טוב, בעצם אין לך כלום. אל תאכל משלך, אפילו שלא חסר לך אוכל, אחרים יביאו לך כאילו שאין לך. על ידי זה מתעורר

מכשף שעושה כך וכך, וכולם באים, בפרט ילדים ונערים, מתאספים כולם לראות את הפלא הגדול הזה, איך הוא מחתך את בנו לחלקים קטנים ואח"כ מחזירו לחיים בחזרה. פלא עצום. מהר"ר סעדיה דריין דן בדעתו שזהו מעשה שטן, לבטל את ישראל מהקבלת שבת, לחזות במעשה תעתועים ולעורר עליהם קטרוגים. הוא שם לב, שכבר כמה שבתות אנשים לא מגיעים לשיר השירים או ללכו נרננה, פתאום אנשים מגיעים רק כבר יוחאי... הרגיש שהציבור הולך ומתדרדר, ועכשיו הוא הבין מה קרה, כולם הלכו שמה. אמר לנכדו, תחזיר אותי מיד הביתה. הגיע הביתה, עשה מה שעשה, ושוב חזר והלך לבית הכנסת באין אומר ודברים. המכשף הזה, חתך את בנו לחלקים ומנסה להחזירו, אבל אינו מצליח, ולא הועילו כל לחשיו וצעקותיו והילוכו סביב. התחיל להקיף מסביבו, עשה את כל התחבולות שהוא רגיל לעשות ויותר מכך, אבל הילד נשאר פגר מת. המכשף הזה נהיה נבוכ. עלה בדעתו משהו, ואמר להם, תגידו, עבר פה מישהו? אמרו לו, כן כן, עבר פה מארי סעיד... אמר, אכן נודע הדבר. הלך אצל ראשי הקהל ואמר להם, מבקש אני לחלות את פניו, שיציל את בנו ממות. הלכו אליו אחרי התפילה. השיב להם, כן, אני אעשה כך, אציל אותו. אבל בתנאי, שיקבל על עצמו שלא יבוא יותר לשכונת היהודים בערב שבת. משמע שלא היה איכפת לו כל כך אם זה לא היה בערב שבת. אבל לכאורה זה אסור, הרי זו אחיזת עינים, הרי כתוב 'לא יהיה בך קוסם קסמים וגו'. אלא התירוץ, כיון שהוא היה גוי. אכן אסור לישראל לעשות אחיזת עינים, אבל מותר לראות גוי שעושה זאת. אם אינך אומר לגוי לעשות זאת אלא שהוא עושה מעצמו, באופן זה מותר הדבר. לכן הוא אמר לו, שאם הוא מקבל על עצמו שלא לבוא בערב שבת, הילד שלו יסתדר.

סיפור זה כתבתי לפני שנים רבות בספר נפלאות מתורתך ובכת"י בפרשת שופטים על פסוק 'קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף', וסיימתי בהאיי לישראל, המעשה דלעיל, שמעתי מפי אמי תחיה

ממש נורא ואיום, היה מנתח לעיניהם בסכין את בנו לנתחים. כמו לנתח בהמה, הוא היה מנתח את בנו הקטן לעיני כל, בלי שיוציא טיפת דם, ולאחר מכן הוא מחזיר אותו לחיים כמו שהיה. תוך כדי פעולות שונות, משמיע צעקות של מלים מוזרות ומשונות. אלו דברים ידועים, מוזכר בגמ' בסנהדרין שיש פעולות כאלה. מכשפים אלו כנראה באו לתימן מהודו, כי בהודו היו הרבה אנשים כאלה. ומי שחושב שאלו דברי הבאי, ישמע מה שאומר אבן ספיר, שהיה אדם מאד חכם, הוא לא היה פתי המאמין לכל דבר, והוא אומר שראה זאת במו עיניו בהודו. הוא כותב, על הכשפים ואחיות עינים בהודו, מה שעושים באירופה וממלאים את שקיהם כסף, בהודו עושים זאת בכל רחוב ובכל בית, בפתחי הבתים, ומקבלים תמורת זה כמה אגורות נחושת או פתיתי לחם. אנשים עניים ומסכנים שעשו כל מיני פעולות מיוחדות, העיקר שיתנו להם כמה גרושים. היו מקבצים נדבות תמורת זה. א"כ הם באו מהודו לתימן, שהיא סמוכה קצת, והיו עושים כל מיני דברים ופעולות שונות העיקר שיהיה משהו מדהים, וכך התפרנסו מזה קצת. מכשף זה הגיע לתימן ועשה כך, ותמורת זה היו נותנים להם מיני מאכלים להחיות בהם את נפשם. וכאשר ראה שמצוי ליהודים מאכלים טובים ומשובחים בערב שבת, החליט כי הכי טוב לבוא לעשות זאת אצל היהודים בערב שבת, כי יש כבר הרבה אוכל מוכן, יש לסיס ולחוח וגעלה וכל מיני דברים בשפע, עכשיו הזמן הכי מתאים לבוא ולקבל את התמורה הכי טובה. וגם אז הם פנויים מכל מלאכה. החליט לבוא בקביעות לשכונת היהודים בכל ערב שבת. ויהי היום, ומהר"ר סעדיה דריין שהיה זקן ומופלג ימים, הלך כדרכו להקביל שבת בבית הכנסת בסיוע נכדו בן בנו התומך בידו. הולך מארי סעיד ושומע רעש, אומר לנכדו, מה זה? מה קרה שם? על מה ההמולה? הוא כבר לא היה רואה בעיניו, סגי נהור, ולכן שאל את נכדו. אמר לו, יש פה

לא ראיתי שדים ולא מזיקים, וזה בגלל שהבית שלנו היה מלא תורה. דהיינו, היא האמינה שאכן אחרים כן ראו, לא הכחישה זאת, אבל אמרה, אצלנו הם לא באו. התורה מגינה ומצילה. ולמעשה זו גמ' מפורשת במס' ברכות [דף ה' ע"א], ואמר רבי יצחק, כל הקורא קרית שמע על מטתו, מזיקין בדילין הימנו. שנאמר (איוב ה, ז) ובני רשף יגביהו עוף. ואין עוף אלא תורה, שנאמר (משלי כג, ה) התעיף עיניך בו ואיננו. ואין רשף אלא מזיקין, שנאמר (דברים לב, כד) מזי רעב ולחומי רשף וקטב מירי. כשיש תורה, המזיקין בטלים ומתרחקים ממנו על ידי התורה שנקראת עוף. תעיף עיניך בו ואיננו דהיינו, אם אדם דבק בתורה, זה מתעופף ממנו, כי התורה מגינה ומצילה. יש להאריך בכל זה, אבל כך הוא העיקר בקיצור נמרץ.

פירוש השם זהרה בלשה"ק.

ברצוני לסיים בהסבר השם זהרה לאשה, כי בד"כ כולם עשו זאת בעברית של היום כאילו זה שרה, אבל זהו לא פירוש המלה, כי פירוש המלה זהרה זה דבר שזוהר. ידוע הרי שיש שבעה כוכבי לכת, שבתאי, צדק, מאדים, חמה, נוגה, כוכב, לבנה. וסימנן שצ"ס חנכ"ל. מה זה נוגה? כתוב בכתר מלכות, מי יבין סודותיך. בהקיפך על גלגל השני גלגל שלישי ובו נוגה. כגברת בין חייליה. וככלה תעדה כליה וכו'. אומר מהרי"ץ [עץ חיים ח"ג דף ק"ו ע"ב], ונקרא נוגה, על שם הזוהר והאור, שנאמר ונוגה כאור תהיה. והוא גלגל שלישי, ונקרא בערבי אלזהרה. א"כ שם נוגה בלשון ערב הוא זהרה, וממילא יוצא שבלשון הקודש זהרה זהו דבר זוהר, כמו כוכב נוגה המאיר וזוהר יותר משאר הכוכבים.

למה אנחנו אומרים נוגה ולא נוגה? אכן בהערות רבי דוד נכדו של מהרי"ץ כותב, וצ"ל נוגה במפיק ה"א. אבל גרסתינו נוגה, מלרע ובקמץ ובלי מפיק ה"א. והוא אומר נוגה, מלעיל ובפתח ובמפיק ה"א. כנראה קדמונינו לא רצו לגרוס כך, כי נוגה זה השם. נוגה זה על שם הנוגה, אבל השם הוא

לאורך ימים טובים אמן, עכשיו תהא נשמתה צרורה בצרור החיים, ששמעה אותו מאביה, מורינו הר"ר שלום ברבי יהודה, שהוא נכד של מארי סעיד דריין. כי אשתו של רבי יהודה, היא בתו של מארי סעיד דריין. קראו לה זהרה, ועל שמה נקראה גם אמי בשם זהרה. סיפור זה שמעתי ממנה.

ובאופן כללי, בכל עניין זה של כשפים ומזיקים וכדומה, צריכים לדעת את ההשקפה הנכונה על פי תוה"ק. מצד אחד מספרים הרבה סיפורים על שדים ומזיקים שהיו בתימן, וזהו בודאי דבר אמיתי המובא בחז"ל ובכל הספרים, אבל מצד שני בספר אבן ספיר וחדרי תימן פרק ל"ב, דף ע"ד ע"ה למשל, הוא כותב שהוא היה שם, והכל היה דברים בטלים. יש שם סיפור ארוך, שהיו גויים שזרקו אבנים ומתוך דמיונות אנשים חשבו שאלו שדים ומזיקים. א"כ צריך לדעת, האם יש אמת בסיפור הזה או לא. יש שם סיפור שאנשים היו ממש בטוחים ששדים ומזיקים זורקים עליהם אבנים, אבל הוא בא וגילה להם שהם בעצם ערבים אחד שהסתתרו שם וזרקו עליהם אבנים. המעשה שם ארוך. והמסקנא, זה רק דמיונות. לכן צריכים לדעת את השקפת התורה הנכונה בכל הנושא הזה.

חושבני שצודק בעל נחלת יוסף, מה"ר שמואל עדני, שהיה גברא רבא בכל התורה, גם בקבלה, ומבין גדול אף בעניינים ופעולות מסוג זה. הוא כותב וחלק ב' דף י"ט ע"א, בתימן מאמינים יותר מדי בשדים ומזיקים. כך לשונו. דהיינו, מגזימים. אכן יש אמת בדברים, לפעמים זה נכון, אבל הם היו מרחיבים בזה מתוך דמיונות.

שאלתי את אמי מורתי ע"ה, זכרה לתחיה, מספרים שבתימן היו הרבה שדים ומזיקים, האם את ראית בתימן שדים או לא? היא ענתה לי, אכן שמעתי הרבה סיפורים מאנשים ונשים שראו שדים, אבל אני הייתי יורדת את כל המדרגות עד למטה, אפילו שהיה חושך ואפילה מסביב, פחד. הרי אין אורות בחוץ, ובכל זאת

כלומר, אנחנו היינו בעינינו כחגבים, ובעיניהם היינו ככינים. זכך היינו בעיניהם...

הזכירו פה את הנושא של חיבור הפרשיות חוקת ובלק, תמיד יש שאלות בנושא זה, וישנם כאלו שרצו בשביל זה לעשות מיוזג גליות, לעשות "נוסח אחיד" ושכולם יקראו את אותם פרשיות. אולם לפי דעתי, אין צורך בכך, והבלדי שנוהגים לחבר חוקת ובלק ימשיכו כך, למרות שבעצם לפעמים זה גורם הרבה בעיות, ומטעם זה ישנם שרצו לשנות זאת, דיברנו על כך בשנים שעברו ואני אומר זאת עכשיו רק בקיצור. אין סיבה שאלו הנוהגים לחבר חוקת ובלק ישנו זאת כדי להתאים את עצמם עם שאר כל הציבור, כגון בגלל שיש אורחים או בחורי ישיבות המבקרים בשבתות וכדומה, אעפ"י שעד פרשיות מטות ומסעי לכאורה יש בעיה, אולם כיון שעל פי ההלכה כל אדם הנמצא אז בבית הכנסת אינו מחויב להשלים את הפרשיות, אלא את מה שהציבור קורא גם הוא קורא. כגון, הוא יכול לקרוא בשבת פרשת פינחס, ובשני ובחמישי הוא נמצא במקום אחר שקוראים עדיין בלק, וזה לא מפריע. וכל כי האיי גוונא. אפילו אם בסופו של דבר הוא החסיר פרשה, על פי הדין אינו חייב להשלים זאת, כי חובת הקריאה בתורה זו חובת הציבור, ומה שהציבור שהוא נמצא שם בתפילות שחרית ומנחה הציבור קורא, זה מה שהוא צריך לקרוא.

לגבי חיוב שנים מקרא ואחד תרגום, אם הוא כבר קרא חוקת ובלק ועכשיו הוא נמצא במקום שקוראים בלק, כיון שהוא כבר קרא זאת, ממילא אין עליו חובה להשלים זאת שוב. בכל אופן, שמו"ת הוא חייב לא להחסיר פרשה, אבל מבחינת קריאת התורה בציבור, האדם נמשך ונגרר אחר מנהג בית הכנסת שם הוא נמצא. כך שכל אחד יעמוד על משמרתו, לא לשנות את מנהגי בית הכנסת, כי צריך גם את זה וגם את זה. וכיון שעל פי ההלכה הדבר אינו מעכב, ממילא אין סיבה לשנות את המנהג ולעשות בלבולים. והמקום ב"ה יסייענו על דבר כבוד שמו.

נוגה. אם אתה אומר נוגה, זהו האור, היא נקראת בשם זה בגלל שהיא מאירה, אבל לא שזה שמה. אם כי יש קצת משמעות אחרת במלה נוגה, כמו אשר הוגה י"י ביום תרוץ אפו ואיכה א', י"ב, יש בזה לשון צער, או נוגי ממועד וצפניה ג', י"ח, כנראה בגלל שהכוכבים האחרים "מצטערים" ונוגים שאינם זוהרים כמו כוכב זה. בכל אופן זו המסורת וכך הקבלה, וכמובן שאי אפשר לשנות את מסורת אבותינו.

בעברית שינו הרבה שמות, למשל עשו את יעיש בשם ישעיה. שפר, יששכר. שמעה, שושנה. וכדומה. אבל זה לא נכון. יעיש פירושו מלשון חיים. שפר הוא יהודה, וכן הלאה. הם עשו רק לפי המלים החיצוניות. זהרה עשו שרה, כיון שזהו השם החיצוני, אבל הפירוש האמיתי זה נוגה. אולם למעשה כיון שכבר התקבל השם הזה, א"כ יש רמז, ויביאה יצחק (על שמי) האהלה שרה אמו... הכל מסובב משמים שכך יהיה. ה' ברוך הוא יזכנו, וזכרונה יהא לברכה לחיי העוה"ב, ושתהא נשמתה צרורה בצרור החיים.

חלק מהשו"ת:

יש כאן שאלה שקיבלתי בכתב מהרב עוזיאל זנדאני יצ"ו. מדוע מתורגם בפרשת שמיני על הפסוק ואת החגב למינהו ואת חגבא לזנוהו, הרי בפרשת שלח תרגום זונהי בעינינו כחגבים' והוינא בעיני נפשנא כקמציין. ולמדנו במסכת שבת דף ע"ז ע"ב וביבמות קכ"א ע"ב תרגום קמצא, חגב. מדוע שינה אונקלוס בפרשת שמיני.

זו שאלה טובה. עמדנו על כך כבר בספר עיני יצחק יורה דעה חלק רביעי בהלכות חגבים עמ' ר"א, והסברנו שם כי קמציין זה השם הכללי, וחגבא זה השם הפרטי. השם הכללי שלהם זה קמציין. אפשר לראות זאת שם. כדאי להוסיף שראיתי ממש פירוש נפלא (בספר נתינה לגר) עה"פ ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם, יש פסוק בנביא ש'כן זה כינה, דהיינו כינים.